

ИНФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – НЕОБХОДИМ ИНСТРУМЕНТ В ОБЩЕСТВОТО НА ЗНАНИЕТО

Д-р Таня Желязкова – Тея

Член на Съюза на учените в България

В края на първото десетилетие на третото хилядолетие изкушение за всеки изследовател е да се вгледа в онези съществени измерения на времето, които го правят значимо и интересно за теоретична дисекция, най-вече заради неговата преходност. А всеки преход поставя на дневен ред не само преосмислянето на традициите, но и осмислянето на иновациите, които току-що са се появили.

Още в средата на последното десетилетие на XX век Алвин и Хайди Тофлър в „Новата цивилизация. Политиката на третата вълна“ прогласиха, че човечеството го очаква „най-дълбоката социална промяна и творческо преустройство на всички времена“ (с. 19), че промяната в „ролята, значението и характера на познанието“ (с. 36) и „новите начини на създаване и използване на познанието“ (с. 32) коренно ще променят училищата (с. 20) и ще превърнат самото познание в „централен ресурс на развитата (свръхсимволна – с. 59) икономика“ (с. 43), че „определени умения остаряват за двацет и четири часа“ (с. 86), а „нашата съдба е да създаваме“ (с. 127). Само петнадесет години по-късно ние сме свидетели на събдването на тази прогноза.

В Обръщение пред Световната среща на върха за иновации в образованието (WISE), (Доха, Катар, 16–18 ноември 2009 г.) генералният директор на ЮНЕСКО Ирина Бокова подчертава: „трябват ни иновации, защото светът преживява дълбока и бърза трансформация. Технологиите продължават да гонят интеграцията, да революционизират начина ни на общуване и призовават за нови умения, от научна до медийна грамотност“ (Бокова, И., 2009. Вж. и Вацов, Св., 2007; Кръстева Ст., 2007; Пейчева Р., 2002).

Новият тип информационна среда породи нов тип културни инструменти – телевизия и други електронни медии, компютри, мобилни телефони, интернет. Модерното до вчера дистанционно обучение вече е заменено от актуалните и полифункционални образователни платформи на електронното обучение или интернет образование – използване на интернет и обучение чрез интернет. Класическият стремеж за енциклопедичност на познанието е подменена с „всезнайковщината“ на Google. На преден план изпъква фрагментарността на знанието; на заден план остава неговата системност. Познавателните усилия имат за цел постигането на прагматично решаване на конкретен проблем, а не придобиването на знание заради самото знаене.

Пораждат се нов тип връзки и взаимодействия. Статусът на личността и социалните групи и общности в „глобалното село“ (света – Белова М., 2004) води до нови проблеми в усвояването на общочовешкия опит и неговото осмисляне и преосмисляне. Критериите за истинност и достоверност са сменени с критерии за прагматичност и полза. Появява се проблемна ситуация в образователната система – повишава се неграмотността и дори бягство от образователната система. На този фон Европа поставя своята генерална цел: създаване на „общество на знанието“.

„Ако образованието трябва да осигури не само възпроизводството на компетенциите, но и техния прогрес, то тогава ще е необходимо предаването на знания да не се ограничава до предаването на информация, а в него да се включи усвояването на всички процедури, подобряващи способността за свързване на полетата, които ревниво е изолирала традиционната организация на знанията.“ (Лиотар, Ж.-Фр., Постмодерната ситуация. Изложение за състоянието на съвременното знание).

В приетата Стратегия за икономическо и социално обновление на Европа Европейският съвет от Лисабон констатира, че „икономиката на познанието фундаментално променя характера на квалификационните умения, които се търсят на пазара на труда“ (с. 6), поради което трябва да се утвърди практиката на усвояване на знания през целия живот в името на възможностите за реализация през целия живот“ (с. 20)

Европейските институции отиват и по-нататък. Те препоръчват европейската и националните квалификационни рамки да улеснят утвърждаването на **обучението във всякакъв контекст**, тъй като много от ключовите компетенции и умения се изграждат в неформалното и информално образование.

Информалното образование обаче е непознато, неразвито, неизследвано, недефинирано и неизползвано в България. То не е получило все още необходимата понятийна, същностна и научна популярност, а в него има изключителен потенциал за развитие на човешкия ресурс, необходим във всички икономически и културни сфери на обществото. Смесовата рамка на информалното образование надхвърля обема и съдържанието на самото понятие, разширяващо го до целия жизнен поток, чийто резултат е житейският опит като краен продукт на информалното образование.

Предисторията на информалното образование се корени в основния постулат, че „хората от почти всички общества споделят определени базисни ценности“ (Хънтингтън, С., 1999, с. 73). В общеевропейския обзор на неформалното образование, предложен в сборника „Leisure and Non-Formal Education“ (Свободното време и неформалното образование), редакторът Рене Кларийс, който е бивш президент на Европейската асоциация на институциите за свободното време на децата и младежите (EAICY), пояснява, че „в пределите на европейското пространство се използват различни

термини, различни концепции, различни идеологии, различни методи, насочени понякога към постигане на различни резултати. В Европа ние наричаме разнообразие в областта на неформалното образование” (Clarifs. R., 2008, p. 12). И това е така, защото на европейско ниво все още не е достатъчно популярно съпоставителното анализиране и дефиниране на образователната триада – формално, неформално и информално образование. Разполагаме с две официални позиции на международни организации.

Още през 1972 г. Международната комисия за развитие на образованието към ЮНЕСКО изготвя доклад за образованието днес и утре, в който са дадени официални дефиниции за формалното, неформалното и информалното образование. Според авторите на доклада:

1) формалното образование е „йерархично структурираната и хронологично подредената образователна система“;

2) неформалното образование е „всяка образователна дейност извън установената формална система – функционираща отделно или като съществена част от по-обща дейност, която има за цел да служи на идентифицирани учащи и за определени образователни цели“;

3) информалното образование е съпровождащо ученето през целия живот, при което всеки индивид усвоява нагласи, ценности, умения и знания от житейския си опит и образователните влияния и ресурси в своята среда. То може да бъде както преднамерено, така и непреднамерено (Faure, Edgar et al., 1972).

В Меморандум за непрекъснатото образование на Европейска комисия по образованието (Брюксел, 2000) са дадени кратки определения на трите „основни категории целенасочена образователна дейност:

Формално образование – реализира се в официалните институции за образование и обучение и крайният му резултат са признатите дипломи и удостоверения за квалификации.

Неформално образование – реализира се паралелно с основните образователни и квалификационни системи и обикновено не завършва с издаването на официален сертификат. Може да се реализира и чрез организации и услуги, създадени за допълване на формалното образование.

Информално образование – естествено съпровожда живота на всеки, не е задължително и организирано, може да не се осъзнава от самите индивиди като начин за получаване на част от техните знания и умения. Информалното образование е най-старата форма на образование и поставя най-важната основа на ранното обучение. Информалните форми на обучение представляват огромен образователен резервоар и могат да служат като източник за иновации в методите за преподаване и учене.”

Въведен е и нов термин „широкообхватно образование“, което „включва в себе си като взаимодопълващи се разновидности формалното, неформалното и информалното образование.”

Нашият опит в тази посока е изразен в публикациите: Информалното образование като значим елемент от образователната триада (Стратегии на образователната и научната политика, 2010, бр. 2, 164–180) и Образователната пирамида (Иновации в обучението и познавателното развитие. Образование и технологии, 2010, бр. 1 и на CD). В резултат на нашето изследване достигнахме до една съвременна дефиниция на информалното образование, което е основният обект на анализа.

Информалното образование е неорганизирано, неструктурирано и несистематизирано натрупване на знания, умения и навици в процеса на живеене. То е центрирано около придобиването на собствен житейски опит, което се случва непреднамерено или преднамерено по уникален за личността път. Спонтанността на информалното образование може да бъде стимулирана отвън, ако това представлява интерес или потребност за личността и за обществото.

С това разбиране за информалното образование предлагаме и допълване на теоретичното разграничаване между формалното и неформалното образование със системния елемент на логическата образователна триада, а именно – информалното образование. Ще представим изразената позиция в съпоставителна таблица. За основа е използвана обзорната студия на Рене Кларийс към споменатия по-горе сборник (Clarijs, R., 2008, р. 33–32), където е осъществен паралел само между формалното и неформалното образование.

Съпоставителна таблица между трите форми на образование

	ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
1	Пълна заетост	Частична заетост	Постоянна заетост (бъдеще)
2	В специални образователни институции	На различни места	Навсякъде
3	Отделено от живота	Обединено с ежедневи-ния живот	Самият живот
4	Основано предимно на писмени материали	Използва различни материали	Всяко нещо може да бъде материал
5	Един тип образование за всички участници	Разнообразие от типове	Избран личен тип
6	Задължително	Доброволно	Своеволно
7	Субординационни отношения	Открити и приятелски отношения	Житейски отношения
8	Индивидуална съревнователност	Колективно развитие и отдиш	Саморазвитие
9	Предварително планувана цел	Отворен финал	Непредсказуем резултат

	ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
10	Традиционализъм: адаптация към обществени ценности	Насоченост към развитие	Насоченост към лични ценности
11	Насоченост към бъдещето: „научи днес – използвай утре“	Фокусираност към днешния ден	Научаване тук и сега
12	Избирателност	Възможност за изява на всеки	Лична изява
13	Ограниченост във времето, завършеност	Част от обучението през целия живот	Бъдещето е обучението
14	Самоутвърждаваща се система: качеството се определя от самата система (професионалистите, а не обществото)	Качеството се определя от участниците	Качеството е резултат на самооценка
15	Стандартни задачи	Възможност за избор	Всякакви задачи
16	Предписан учебен план	Лична включеност	Без план
17	Оценка от преподавател/учител	Оценка от връстниците	Самооценка
18	Същност: да знаеш и да умееш да възпроизведеш	Същност: значимост	Същност: да бъдеш
19	Обучение чрез факти и цифри	Придобиване на навици и компетенции	Използване на знания, умения и навици
20	Принцип на червения молив	Принцип на поощрение	Принцип на удовлетвореността
21	Насоченост към резултата	Насоченост към процеса	Насоченост към същността
22	Строго и сериозно	Приятно и без напрежение	На принципа на удоволствието
23	Държавата решава за обучението	Избор на участниците	Личен избор
24	Един ръководител на 30 деца	Един ръководител на 15 деца	Ръководител сам на себе си
25	В центъра е преподавателят и учебното заведение	В центъра е обучаващият се	В центъра е Аз-ът
26	Голямо количество немотивирани обучаващи се (сучно)	Мотивация от участниците, защото е свободно (весело)	Лична мотивация (забавно)
27	Скъпо	По-евтино	Безценно
28	При завършване се издава социално значим документ	Понякога се издава сертификат	Няма писмен документ
29	Еднакво практически във всички страни	Различно от град до град, от регион до регион	Строго индивидуално

	ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
30	Цел: изпълнение на учебния план + висок процент успешни учащи се	Цел: възпитание на отговорни граждани	Цел: саморазвитие и самовъзпитание
31	Професионално ориентирано образование	Образование, ориентирано на развитие на личността	Образование, ориентирано към успешно живеене (бъдеще)
32	Обучение чрез умствена дейност	Обучение чрез практиката	Обучение чрез опита
33	Недемократично	Ново измерение на демокрацията	Властта произтича от субекта
34	Ориентирано само към когнитивния подход	Съвкупност от подходи	Възможност за всякакви подходи
35	Стресова система	Системата създава предохранителен ефект	Не е система, а персона
36	Вас ви развиват	Вие се развивате сами	Вие сте развитието
37	Ориентация на средното ниво	Индивидуален подход: от инвалида до надарения	Аз-ът е критерий
38	Разделение	Обединение	Цялостност
39	Управлява се чрез наказания	Управлява се чрез любопитство	Управлява се чрез удовлетвореност
40	Образованието – това е повторение на правилни отговори	Образованието – това е търсене на отговори	Образованието – това е поставяне на въпроси
41	Строга задължителна система	Гъвкава система	Без система (не винаги)
42	Опитомяване + дисциплина + повторение	Свобода + самоактуализация + социална трансформация	Избор + изява + изключителност
43	Индивидуален подход	Връзка със семейството	Личностен подход
44	Образование – послушание	Образование - участие	Образование – бъдеще

От съпоставката между трите форми на образование е видно, че в информалното образование като бъдеще „лежи един по-общ усет за мяра и дистанция във връзка със самия себе си, което означава и издигане над самия себе си към всеобщността” (Гадамер, Х.-Г., 1997, с. 35). Именно информалното образование е онази образователна субстанция, която прави човек цялостен, самобитен и адаптивен.

Разделителните критерии между трите вида образование са вида на

потребностите, взаимодействието, типа осъществявани образователни дейности, наличието или отсъствието на избор, субектността. Както и основополагащото за информалното образование понятие „преживяване“, което „образува теоретикопознавателната основа на всяко познание на обективното“ (Пак там, с. 101). „Ученето чрез преживяване се базира на интегритета на опита. Преживяването, обучението и развитието са взаимно свързани.“ (Цветанска, С., 2006, с. 165)

Акцентът върху „житейското“ (Карагеоргиева, А. и авт. колектив, 2007) недвусмислено показва, че цялата образователна система стимулира самостоятелността и индивидуалността, които са базови характеристики на информалното образование, обвързано с „разбирането как „живота“ може да бъде написана“ (Goldman, A. I., 1970, p. 183).

А как лесно да разпознаем информалното образование?

Контекстът, в който знанието днес се разполага, е наситен с непознати досега явления като движение на знанието (knowledge movement) или революция на знанието (knowledge revolution), базирано на информационната индустрия. То постепенно прераства в ера на знанието (knowledge era), в която с все по-бързи стъпки се развива икономиката на знанието (knowledge economy). Особена роля в тази икономика придобиват организациите и компаниите на знанието (knowledge intensive firm/company), „чието дейност е наситена със създаване, разпространяване и използване на знание“ (Пак там, с. 54–55).

Културните стоки, които човек придобива въкъщи, не са нищо друго, освен плодовете на информалното образование, което може да активира задрямалите потенциални възможности за саморазвитие в желана перспективна насока. А тя след време, в недалечното бъдеще, би направила възможна „появата на универсалния интелект чрез обединяване, развитие и обогатяване на индивидуалния творчески потенциал“ (Атали, Ж., 2009, с. 13).

Същността на информално образование като бъдеще в „училището на живота“ е неговата ориентираност към успешно живеене. Дълбоката философска същност на информалното образование като индивидуално, самостоятелно или своеволно учене, самоподготовка, саморазвитие или самовъзпитание е начин на житейско поведение и като такова то е уникално. Поради това то поставя на дневен ред необходимостта от нова платформа за учене в информалната епоха, а знанията, уменията и компетенциите, постигнати чрез информалната автопедагогика да бъдат валидирани пред обществото.

За това се произнесе и последният съвместен форум на Европейската комисия, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите на тема „Нови секторни умения за нови работни места“, проведен през декември 2009 г. А Европейският център за развитие на професионалното обучение (CEDEFOP), създаден

през 1975 г. като европейска агенция, която помага за популяризирането и развитието на професионалното образование и обучение в Европейския съюз, публикува през 2008 г. в свой синтетичен доклад със средносрочна прогноза за „Бъдещи умения необходими в Европа“ (CEDEFOP, 2008, р. 90–104). Предвижда се до 2015 г. покачване на потребността от специалисти в сферата на науките за живота и здравето с 0,7 пункта и заедно с асоциираните в тази сфера професионалисти те ще представляват 4,2% от заетите лица. Ще намаляват хората с ниска квалификация, а ще се увеличават тези с висока и средна квалификация, като последните ще заемат най-голям дял от заетите лица (почти 50%).

Тази прогноза показва не само значението на специалистите, отговорни за развитието на науките за живота, но и за формирането на т. нар. „меки умения“ (soft skills) или преносими умения, които са необходими на всеки човек, независимо от професионалната му подготовка и реализация. В Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот те са определени като комуникативни умения на роден и чужд език, дигитални компетентности, умения за самостоятелно учене, гражданска компетентност, предприемачество и културни компетентности. Ако се върнем към съпоставителната таблица между трите форми на образование (формално, неформално, информално), ще констатираме, че изключително голямо значение и роля за формирането на тези компетенции има информалното образование.

Поради изложените по-горе теоретични доказателства, на нас ни предстои да разработим информалното образование не само като необходим, но и като неотменим инструмент на обществото на знанието.

Използвана литература

1. **Атали**, Ж. Кратка история на бъдещето. – София, 2009.
2. **Белова**, М. Адаптивността и нестандартността на личността в условията на глобализация. – София, 2004.
3. **Бокова**, И. Обръщение по повод на Световната среща на върха за иновации в образованието (WISE). Доха, Катар, 16-ти ноември 2009.
4. **Вацов**, С. Нова управленска парадигма в образованието. // Стратегии на образователната и научната политика. 2007, кн. 3.
5. **Гадамер Х.-Г.** Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика. – Плевен. : ЕА, 1997.
6. **Европейски** съвет от Лисабон – Стратегия за икономическо и социално обновление на Европа. DOC/00/7. – Брюксел, 28 февруари 2000 г.
7. **Желязкова** (Тея), Т. Информалното образование като значим елемент от образователната триада. // Стратегии на образователната и научната политика, 2010, бр. 2, с. 164-180.
8. **Желязкова** (Тея), Т. Образователната пирамида. // Иновации в обучението и познавателното развитие. Образование и технологии, 2010, бр. 1 и на CD.
9. **Карагеоргиева**, А. и авт. колектив. Философски речник на всекидневния език. С., 2007.
10. **Кръстева**, С. Влияние на общественото развитие върху необходимостта от образователни иновации. // Стратегии на образователната и научната политика. 2007, кн. 3.
11. **Лиотар**, Жан-Франсоа. Постмодерната ситуация. – София, 1996.

<http://www.litclub.com/library/kritika/lyotard/postmoderne/12.htm>

12. **Меморандум** за непрекъснатото образование. Европейска комисия по образованието, Брюксел 2000. Непрекъснатото образование – време за действие. <http://www.bulgariagateway.org/bg/150/Memorandum.doc>

13. **Пейчева**, Р. Академията Schools Online в България – програма за иновационни образователни стратегии в обучението на учителите по информационни и комуникационни технологии. // Стратегии на образователната и научната политика. 2002, кн. 3.

14. **Тойфлър**, Алвин и Хайди. Новата цивилизация. Политиката на третата вълна. – София, 1995.

15. **Хънтингтън**, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. – София, 1999.

16. **Цветанска**, С. Предизвикателства в педагогическото общуване. – София, 2006.

17. **CEDEFOP**. Future skill needs in Europe. Medium-term forecast. Synthesis report.

18. **Clarijs**, R. (ed.). Leisure and Non-Formal Education. – Prague, 2008.

19. **Faure**, E. et al. Learning to be. The world of education today and tomorrow. – Unesco Paris, 1972. (Цит. по Николаева, С. Неформално образование. Философии. Теории. Практики. – Габрово, 2008, с. 27.)

20. **Goldman**, Alvin I. A Theory of Human Act/on. 1970. <http://tabula.rutgers.edu/disciplines/philosophy/goldman/Goldman.pdf>